

BULDAN MEKİKLİ DOKUMALARI

Buldan Fabrics Produced by Manual Looms

Uz. Ahmet AYTAÇ*
Arş.Gör. H. Melek HİDAYETOĞLU*

ÖZET

Çok eski dönemlerden bu yana beslenme, barınma gibi dokumacılık da insanoğlu için büyük bir önem arz etmiştir.

Günümüzde ise Anadolu'nun pek çok yerinde karakteristik bir özellik kazanarak çarpana, kirkitli dokumalar ve mekikli dokumalar olarak varlığını sürdürme çabasıdadır. Bu dokumaların üretildiği merkezlerden birisi Buldan'dır.

Ancak teknolojik gelişimin bir sonucu olan seri üretim Buldan'da da kendini göstermiştir. Bugün kamçılı el tezgahlarının yerini, motorlu mekanik tezgahlar almaktadır.

Buldan dokumalarını kullanım amaçları bakımından parça ve metrelik dokumalar olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Yörede düz ve kamçılı tip çukur ya da yüksek el tezgahları kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Mekikli Dokuma, Dokuma, El Tezgahı

ABSTRACT

Just like nutrition and shelter, weaving has been of great importance for human beings since ancient times.

Today, gaining characteristic features in many different parts of Anatolia, the *çarpana* tradition is trying to survive in the form of combed weaving and shuttled weaving. Buldan is one of the centers where these kinds of weaving are practiced.

However, as a result of technological development, mass production is becoming widespread in Buldan. Today, *kamçılı* hand-weaving benches are being replaced by engine-driven mechanical ones.

One can classify the Buldan weavings into two groups, pieces and bales, according to intended form of usage.

Lower or higher hand-weaving benches of types such as straight (plain) and *kamçılı* are used in the region.

Key Words

Shuttle Weaving, Weaving, Hand-Weaving Bench

Çok eski dönemlerden bu yana beslenme, barınma gibi dokumacılık da insanoğlu için büyük bir önem arz etmiştir. Dokumacılık, Türklerin ana yurdu olan Orta Asya'da oldukça önemli bir sanat kolu idi. Daha sonra Selçuklu'larla Anadolu'ya göç eden bu sanat, Osmanlı döneminde altın devrini yaşamıştır. Günümüzde ise Anadolu'nun pek çok yerinde karakteristik bir özellik kazanarak çarpana, kirkitli dokumalar ve mekikli do-

kumalar olarak varlığını sürdürme çabasıdadır. Bu dokumaların üretildiği merkezlerden birisi olan Buldan ise; Ege Bölgesinin Denizli İline bağlı 25.554 (1990) nüfusu olan, 518 km² alana yayılmış bir ilçedir (Anonim 1987).

Ancak teknolojik gelişimin bir sonucu olan seri üretim Buldan'da da kendini göstermiştir. Bugün kamçılı el tezgahlarının yerini, motorlu mekanik tezgahlar almaktadır.

* S.Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi.

XV. yy. Osmanlı kayıtlarında “bürümcük” adıyla tanımlanan ipekli kumaşlara ve günümüzde pek çok bölgede dokunan pamuklu dokumalarda bu yörede “bükülü” denilmektedir (Anonim 1987).

Normal ipliğe göre, daha fazla bükülmüş “kıvrak” da denilen pamuk ipliğinden bezayağı örgü tekniğiyle dokunan ve tezgahta 14 sıklık/cm çözgü-14 sıklık/cm atkı bulunan bu dokumalar maalesef Buldan merkezinde sayısı bir kaçı geçmeyen usta tarafından üretilmektedir.

Emek isteyen ince bir sanat olan bu iş kolundan, 1331 yılında İbn-i Batuta “Orada pamuktan altın işlemeli kumaş imal olunur ki misli yoktur. Pamuğun nefis olması ve kuvvetli eğrilmiş bulunması dolayısıyla ziyade dayanır. Bu kumaş beldenin adıyla anılır” şeklinde bahsetmesi de gösteriyor ki; Buldan dokumalarının en az 5-6 yüzyıllık bir geçmişi vardır (Yağan 1978:65).

Teknolojinin alabildiğine hız kazandığı günümüzde, bir yandan da gelenekselliliği muhafaza etme anlayışının başladığı bir gerçektir. Pazarlamadaki sorunlara, gençlerin bu işe varolan ilgisizliği, üreticinin ekonomik açıdan tatmin olmaması gibi pek çok olumsuzluğa rağmen, yörede bu geleneği yılmadan devam ettirmeye çalışan ustalarda yok değildir.

Buldan yöresinde halk tarafından sık kullanılan bir söz vardır. “Halkın emeği ipliktir”. Oldukça ilkel araç ve gereçlerle üretilen iplik, boyanır ve el tezgahlarından tablo gibi mükemmel birer eser olarak kullanıma sunulur. Yörede daha önceleri ipek ve pamuk kullanılırken, maliyetinin yüksek olması, imalatının güç oluşu gibi nedenlerle ipek yerine, fabrikasyon imalatı floş ve pamuk iplikler kullanılmaktadır.

İpekli bir dokuma için kendileri koza yetiştirdiği gibi Söğüt, Ödemiş ve Bursa’dan da koza getirilmektedir. Fırınlanan kozalar 75 °C’de uç verecek hale gelir ve kaynayan kazana atılarak, yaklaşık 100 adet koza ucundan bir iplik yapılır. Çileler haline gelen ipek çuvala doldurulur. Kaynatılıp sıkılır, boyanır ve hazırlanır.

Kullanımı kolay ve ucuz olan kimyasal boyalar yaygınlaşmadan önce (Aytaç; Hidayetoğlu 1999:54) yörede yetişen bitkilerden boya elde edilmekte idi. Sarı için sumak, siyah ve kahve için palamut, yeşil için ceviz, bej ve tonları için soğan kabuğu kullanılmakta idi.

Öncelikle bitki kazanda 8-10 saat kaynatılır. Bitki posaları kazandan çıkarılıp, kazana sabitleyici bir mordan maddesi ve ipek çileleri atılır. 16-18 Saat kazanda kalan iplikler, çıkarılıp 3-4 kez yıkandıktan sonra kurutulur.

Buldan dokumalarını kullanım amaçları bakımından parça ve metrelik dokumalar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Dış giyim eşyası olan peştemaller, baş örtüsü olarak kullanılan üstlükler, yatak çarşafı, havlu, mendil ve masa örtüleri parça dokumaları oluştururlar.

Giyim amaçlı bükülü kumaşlar, havlu, astar, çarşafıklarda metrelik dokumalardır.

Yörede düz ve kamçılı tip çukur ya da yüksek el tezgahları kullanılmaktadır.

Bu tezgahlar için çözgüyü hazır halde piyasadan temin edebildikleri gibi kendileri de hazırlayabilmektedirler.

Öncelikle, çözgüde kullanılan iplikler tezgaha aktarılmadan, dokuma işleminde tarağın ve gücülerin hareketleriyle tüylenip, kopmamaları için haşillama işlemine tabi tutulur. Çözgü gülcan (gevele), çağlık gibi aletler yardımıyla yere ça-

kılan çubuk demirler sayesinde yerde ya da çözümlü dolabında hazırlanılarak tahar işlemi (gücü ve taraktan geçirilir) yapılır ve tezgaha sabitlenir. Düz ve kamçılı tip çukur ya da yüksek tezgah parçaları birbirinin aynıdır. Ancak düz ve kamçılı tezgahları birbirinden ayıran en önemli özellik ise mekiğin birinde el ile diğerinde ise kamçı vasıtası ile atılmasıdır (Aytaç 1999:81). Kamçı sistemiyle, dokumada düz tezgaha göre atkılar daha hızlı atıldığından, üretimde seri olabilmektedir.

Tezgahın çukur ya da yüksek olması durumunda da dokuyucunun oturduğu yer dışında hiç bir fark yoktur. Tezgahlar aşağı ve yukarı marmar (levent), ayakçak (pedal), tarağın altındaki delemant, mekiği hareket ettiren takke, atkırı sıkıştıran tefe, dokumanın daralmasını önleyen çimbar, kumaşın sarıldığı selmin, gücü, tarak, masura, dem, ibrık gibi ana parçalardan ibarettir (Bknz. Fotoğraf No: 1).

Günümüzde, Buldan merkezinde el tezgahlarında dokuma yapan üç usta kalmıştır. E1 dokuması ürünlere talep artarken, bu dokumaları üretecek yeni ustalar ise maalesef yetişmemektedir.

Buldan merkezinde evinde üstlük denilen bayan atkısı dokuyan Ali Duyar'da, "bu işe gençlerin istekli olmadığını, sabır, ustalık isteyen dokumacılığın maddi getirisinin de fazla olmadığını" belirtmektedir. Ali Usta 4 gücülü yüksek tip kamçılı el tezgahında gelen siparişler doğrultusunda 120x120 cm. ebatlarında üstlük dokumaktadır (Bknz. Fotoğraf No: 2).

Ali ustanın eşi ile tezgahtan çıkan ekose desenli üstlüklerin üzerine nakış makinasında ceviz ile haki renge boyadıkları floş iplikle nakış işlemektedir. Bir üstlüğe yaklaşık olarak 180 gr. iplik

kullanan Ali Usta, bir günde 8 ila 10 adet üstlük dokuyabilmektedir.

Yine Buldan merkezinde Raziye Kırsoy, evinde iki gücülü çukur tip kamçılı el tezgahında masa örtüsü (şimentablo) dokumaktadır. Bobin sim ve iplikten mamül olan bu dokumaların eni genellikle 60 cm. iken, boyları ise 140-160 cm. arasında değişmektedir. Bir günde 5-6 adet şimentablo dokuyabilmektedir (Bknz. Fotoğraf No: 3).

Sayıları bir kaç geçmeyen bu ustaların arkasından maalesef yeni ustalar yetişmemektedir. Motorlu mekanik tezgahların üretime kazandırdığı sürat de bunda etkili olmuştur. Buldan, mekiikli dokumacılık sanatı adına oldukça önemli olan bir merkezdir.

Dokuma merkezlerinin asırlar boyu aynı il ve yörelerde bulunması rastlantı değildir (Gürsu 1988:18-19). Osmanlı döneminde de esnaf loncalarının iyi örgütlenmiş olması, sarayın bu işe önemiyet vermesi gibi nedenlerle dokumacılık oldukça önemli bir sanat kolu haline gelmiştir. Öyle ki saraya bağlı dokuma ustalarının, özel günlerde padişaha hediye edilmek üzere kumaşlar hazırladıkları ve karşılığında büyük paralar aldıkları bilinmektedir. Bu ödüllerden amaç ise sanatçı ve zanâatçıları özendirip, kendi sanatlarında ilerlemeleri için teşvik etmektir.

Bugün ise kökeni oldukça eskilere dayanan bu ananevi sanatımızı yaşatma çabası içerisinde olan Buldan'a ve Buldan'lıya yeterli ilgi gösterilmemektedir. Gerek kamu kurumlarının, gerek özel müteşebbislerin ve bilim-sanat insanlarının bu konuya hassasiyetle yaklaşarak, Buldan dokuma geleneğinin, teknoloji ve sanat estetiği ile birleştirilerek gelecek kuşaklara aktarılması için çözümler üretmeleri gerekmektedir.

Fotoğraf No: 1, Mekik ve Masuralar

Fotoğraf No: 2, Dört Gücülü Yüksek Tezgah

Fotoğraf No: 3, Dört Gücülü Çukur Tezgah

KAYNAKÇA
ANONİM, 19...**Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi**, C: 4, İstanbul.
AYTAÇ, Ahmet, 1999, **Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı Dokumacılığı**, Konya.
AYTAÇ, Ahmet; HİDAYETOĞLU, H. Melek,

1999, "Yeşilyurt Mekikli Dokumaları", **Milli Folklor Dergisi**, Ankara, Sayı: 41, s.54-56.
GÜRSU, Nevber, 1988, **Türk Dokumacılık Sanatı**, Redhouse Yayınları, İstanbul.
YAĞAN, Şahin, Yüksel, 1978, **Türk El Dokumacılığı**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.